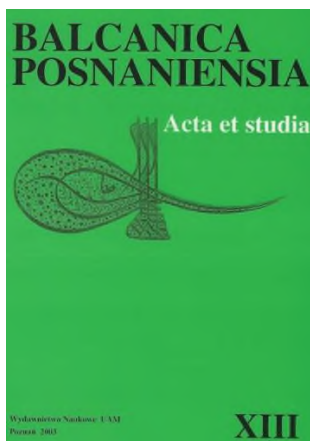

Eduard Baidaus, *Księstwo Mołdawskie w polityce zagranicznej Polski od zwycięstwa pod Wiedniem do zawarcia pokoju karłowickiego (1683–1699)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2003, t. 13, s. 215–222.

<https://doi.org/10.14746/bp.2003.13.17>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52509>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

KSIĘSTWO MOŁDAWSKIE W POLITYCE ZAGRANICZNEJ POLSKI OD ZWYCIĘSTWA POD WIEDNIEM DO ZAWARCIA POKOJU KARŁOWICKIEGO (1683-1699)

EDUARD BAIDAUS

ABSTRACT. Baidaus Eduard, *Księstwo Mołdawskie w polityce zagranicznej Polski od zwycięstwa pod Wiedniem do zawarcia pokoju karłowickiego (1683-1699)* (The Principality of Moldavia in the foreign policy of Poland from the victory at Vienna until the Karłowice peace [1683-1699]). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XIII, Poznań 2003. Adam Mickiewicz University Press, pp. 215-221. ISBN 83-232-1275-9, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Eduard Baidaus, Instytut Historii, Mołdawska Akademia Nauk, Kiszyniów, Mołdawia.

W pierwszej połowie XVII wieku Księstwo Mołdawskie zajmowało szczególne miejsce w południowo-wschodniej polityce Rzeczypospolitej. Wskazują na to działania Jana Zamoyskiego i Stanisława Żółkiewskiego, plany wojny tureckiej Władysława IV Wazy, wojny polsko-kozackie z czasów Jana Kazimierza i inne wydarzenia. Podobna sytuacja była i w drugiej połowie XVII stulecia, szczególnie w czasie panowania Jana III Sobieskiego.

Zwycięstwo wojsk polskich pod Wiedniem (12 września 1683 roku), a następnie utworzenie Świętej Ligi (5 marca 1684 roku) natchnęły Jana III Sobieskiego do powrotu do bardziej aktywnej polityki zagranicznej na odcinku bałkańskim. Celem jego było przywrócenie autorytetu politycznego Polski i jej wpływu na terenie Europy Południowo-Wschodniej.

Już dwa miesiące po klęsce tureckiej pod Wiedniem, w listopadzie 1683 roku Andrzej Potocki, hetman polny koronny i kasztelan krakowski pomógł byłemu gospodarowi mołdawskiemu Stefanowi Petryczejce powrócić na tron w Jassach, który ten utracił jeszcze w 1674 roku. Te wydarzenia pokazały z jednej strony pomyslny obrót sytuacji dla Rzeczypospolitej, z drugiej zaś otworzyły nową kartę w historii walki Polski, Turcji i Austrii o panowanie nad księstwami dunajskimi. Jesienią 1683 roku przybył do Moskwy poseł polski Jan Okrasa, który informując o zwycięstwie Polski nad wojskiem tureckim stwierdził, że gospodarowie Mołdawii i Wołoszczyzny uznali się za wasali Polski.

Jednak w grudniu 1683 roku sytuacja zmieniła się. Tatarzy budziaccy wtargnęli do Mołdawii i zmusili Stefana Petryczekę do opuszczenia Jass¹ i wycofania się do Suczawy. Nie uznawany przez Portę Otomańską Petryczekę pisał do Andrzeja Potockiego: „Co mam robić? Nie wiem dokąd pójść. Błagam, niech Pan przybędzie jak najprędzej, inaczej cała Polska i całe chrześcijaństwo będą tego żałować”. Obawiając się o swe życie i nie będąc pewien czy pomoc przybędzie w odpowiednim czasie, gospodar mołdawski zawrócił do Polski². Razem z nim opuściła ojczyznę część elity politycznej kraju.

Nastrój bojowy armii polskiej został podbudowany związaniem Świętej Ligi w marcu 1684 roku, w skład której wchodziły obok Polski Cesarstwo, Republika Wenecka, a całości patronował papież Innocenty X. Na początku lata 1684 roku w potyczce niedaleko Jazłowca oddziały turecko-tatarskie zostały rozbite. Znajdujący się w Jaworowie Stefan Petryczekę wzywał Jana III Sobieskiego do rozpoczęcia kampanii. Jednak rozpoczęty pomyślnie pochód wojenny nie doprowadził osadzonego przez Turków na tronie mołdawskim Dumitraszka Cantacuzino do opuszczenia Jass. W wyniku natarcia wojsk mołdawskich, tureckich i tatarskich Polacy wycofali się z Dniestru i rozbili obóz pod Żwańcem.

Należy też zwrócić uwagę na rywalizację między cesarzem Leopoldem I a Janem III Sobieskim dążącymi do podporządkowania sobie wasali tureckich w Europie Południowo-Wschodniej. Było to powodem nieporozumień między nimi przez cały czas istnienia Świętej Ligi.

W 1685 roku Turcy mianowali hospodarem Konstantyna Cantemira. W ciągu swych ośmioletnich rządów pozostał on wierny Porcie Otomańskiej. Już na początku swego panowania, za pośrednictwem misjonarza katolickiego w Mołdawii Giovanniego Battisty, Konstanty Cantemir prosił hetmana koronnego Stanisława Jabłonowskiego, aby zaniechał najazdów na terytorium państwa mołdawskiego. Z taką samą prośbą zwrócił się również do Jana III Sobieskiego za pośrednictwem biskupa katolickiego w Mołdawii Jakuba Dłuskiego.

Oczywiście król nie uwzględnił życzeń dworu w Jassach, albowiem zamierzał odbić Turkom księstwo mołdawskie, aby przekazać je w dziedziczne władanie swemu synowi Jakubowi. Na jego rozkaz jesienią 1685 roku Stanisław Jabłonowski wkroczył na terytorium księstwa. Bitwa, która rozegrała się 3 października 1685 r. pod Boieni nad Prutem zakończyła się zwycięstwem Turków, Tatarów i Mołdawian. W czasie bitwy Konstantyn Cantemir sam kroczył na czele swych wojsk, przez co, jak pisze mołdawski kronikarz Ion Neculce, „Polacy jeszcze bardziej przestali lubić hospodara mołdawskiego”³.

W tym czasie wojska habsburskie skutecznie przesuwwały się w kierunku granic Siedmiogrodu, a dyplomata francuski François Gaston de Béthune, na życzenie Ludwika XIV namawiał Jana III Sobieskiego do zakończenia wojny z Portą.

¹ *Istoričeskie svjazi narodov SSSR i Rumynii*, t. 3, Moskwa 1970, s. 352.

² I. Eremia, *Tara Moldovei si Rusia*, Chişinău 1993, s. 127.

³ I. Neculce, *Letopiseşul Ţării Moldovei*, Chişinău 1990, s. 315.

Wobec tego król polski zdecydował się na układy z hospodarem. Na jego prośbę, w listopadzie 1685 r. wrócił do Jass były kanclerz (logofet) mołdawski Miron Costin, który od początku 1684 roku przebywał w Polsce. Miał on przekonać Konstantyna Cantemira o dobrych zamiarach Jana III Sobieskiego⁴. W rzeczywistości wszystko wyglądało inaczej.

W maju 1686 r. Polska i Rosja zawarły wieczysty pokój. Po jego podpisaniu król postanowił wziąć rewanż na hospodarze. Na początku lata 1686 r. około 35 tysięcy wojska polsko-litewskiego skoncentrowane zostało na Pokuciu. W dniu 27 lipca 1686 r. przekroczyło ono północną granicę księstwa mołdawskiego i ruszyło w kierunku Jass. Konstantyn Cantemir wycofał się na południe do Tatarów budziackich. Nie wszyscy jednak tak uczynili. Niektórzy bojarzy o orientacji pro-polskiej z Mironem Costinem i metropolitą Dosofteiem na czele witali króla. W dniu 16 sierpnia 1686 r. Jan III Sobieski wkroczył triumfalnie do Jass. Stąd planował dalszy pochód aż do Dunaju.

Choć początek był obiecujący iluzje króla wkrótce się rozwiały. Działania wojenne na terytorium księstwa mołdawskiego przeciągały się z powodu nieustannych ataków Mołdawian, Tatarów budziackich i Turków z Benderu. Brakowało prowiantu, nie nadchodziła spodziewana pomoc od cesarza i Rosjan. Wobec tego Jan III Sobieski zwołał 17 września 1686 r. naradę wojenną, na której podjęto decyzję o tymczasowym odwrocie, pozostawiono jednak garnizony w zajętych miastach północnej Mołdawii. Wraz z Polakami opuścili Mołdawię niektórzy bojarzy i metropolita Dosoftei. Miron Costin zaryzykował pozostanie w Mołdawii.

Już 15 października Jan III Sobieski stanął obozem niedaleko Śniatynia. Tymczasem wojska habsburskie jeszcze 2 września zdobyły Budę.

Od początku następnego roku rozpoczął się dialog między Cantemirem a Sobieskim. Ten ostatni w liście do wojewody poznańskiego z 10 kwietnia 1687 r. pisał, że hospodar zamierza przejść na stronę polską. W swej proklamacji do ludności Mołdawii król polski wzywał, aby udzielała ona pomocy wojskom polskim stacjonującym w jej kraju. Ich pobyt tam tłumaczył koniecznością obrony chrześcijan przed grabieżczymi napadami muzułmanów. W istocie ani Jan III Sobieski, ani Konstantyn Cantemir nie byli szczerzy w swych zamiarach. Jak wskazuje historia stosunków międzynarodowych, polityka i dyplomacja nie zawsze łączą się z moralnością.

Latem 1687 r. hospodar dwukrotnie zwracał się do króla z prośbą, aby rozkazał żołnierzom polskim stacjonującym w Mołdawii zaprzestać gwałtów i rozbojów⁵. Umocnił też miasta Bacău, Jassy, Neamț, Suczawa. Zwycięstwo wojsk cesarskich pod Mohaczem (12 sierpnia) i przewrót pałacowy w Konstantynopolu wpłynęły na

⁴ Zob.: I. Czamańska, *Rumuńska imigracja polityczna w Polsce XVII wieku*, Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, VI, Poznań 1993, s. 19-20.

⁵ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supl. II, vol. 3, fasc. 1. Bucuresti, 1895, s. 168-169.

życie polityczne w Mołdawii⁶. Cantemir nie mógł pozostać obojętny na porozumienie podpisane 27 października 1687 r. w Blaj między księciem siedmiogrodzkim Mihályem Apáfiem a cesarzem Leopoldem I. Obawiając się o los Mołdawii, Cantemir wiosną 1688 r. wysłał do Polski swego gońca. Bojar Sawa prosił króla o obronę Jass przed ewentualnym najazdem Austriaków. Obiecał w imieniu swego hospodara udzielić Polakom pomocy w ich walce przeciw Turkom i Tatarom⁷. Także Miron Costin w liście do króla napisanym 25 lipca 1687 r. prosił o jak najszybsze wkroczenie z wojskiem, gdyż inaczej księstwa naddunajskie znajdą się pod okupacją austriacką. Sobieski nie chciał oddać Mołdawii swojemu sojusznikowi ze Świętej Ligi, tym bardziej że Habsburgowie jeszcze w grudniu 1687 r. odnieśli kolejny sukces. Syn cesarza Leopolda I Józef został uznany królem Węgier.

Są powody aby sądzić, że Konstantin Cantemir prowadził podwójną grę i nie bez powodu strona polska nie wierzyła mu jak dawniej. Wkrótce te obawy potwierdziły się. Podczas polskiej kampanii wojennej przeciw Tatarom w sierpniu-wrześniu 1688 r. nie pomógł hetmanowi Jabłonowskiemu, wkrótce zaś zawarł tajny układ z cesarzem.

Jak wiadomo, 27 września 1688 r. Francja rozpoczęła wojnę z Habsburgami. Miało to wpływ na sytuację Świętej Ligi. W stosunkach z Leopoldem I Jan III Sobieski podkreślał historyczne prawo Polski do Mołdawii i Wołoszczyzny. W przypadku sprzeciwu groził aliansem z Francją⁸. Tymczasem Turcja, otrzymawszy poparcie polityczne od Ludwika XIV, wysłała na początku 1689 r. swego posła do Wiednia, celem zawarcia odrębnego pokoju. Gdy dowiedziano się o tym w Polsce, marszałek wielki koronny Stanisław Lubomirski w swym liście do cesarza z 2 lutego prosił, aby uwzględnione zostały także polskie interesy w Europie Południowo-Wschodniej. Cesarz jednak sam żądał od Turków Mołdawii, Wołoszczyzny i Siedmiogrodu⁹.

Wiosną 1689 r. Polska wysłała posła do Stambułu z żądaniem przekazania jej prawobrzeżnej Ukrainy, Mołdawii i Wołoszczyzny. Pretensje do Mołdawii wysuwali również chan krymski i Imre Thököly. Dyplomacja francuska proponowała sultanowi Sulejmanowi II opuszczenie Ukrainy, a wedle możliwości także Mołdawii i Wołoszczyzny na rzecz Polski. Turcy nie zgodzili się na to¹⁰.

Poważnym ciosem dla Rzeczypospolitej był układ mołdawsko-austriacki zawarty w Sibiu. Hospodar zobowiązał się w nim płacić cesarzowi 25 000 talarów rocznego trybutu i brać udział w działaniach wojennych przeciw Turcji. Cesarz z kolei miał pomóc w uwolnieniu syna hospodara, Antiocha, który przebywał w Tur-

⁶ Na początku października 1687 roku sultan Mehmed IV (1648-1687) został zdeponizowany, rządy przejął Sulejman II (1687-1691).

⁷ E. Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II, vol. 3, s. 173.

⁸ Idem, *Documente*, vol. XVII, s. 270-271.

⁹ Idem, *Fragmente privitoare la Istoria românilor*, Bucuresti 1900, s. 411-412.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria românilor*, vol. XX. București 1911, s. 79-80.

cji jako zakładnik. Zobowiązał się także do respektowania odrębności wiary greckiej w Mołdawii¹¹.

Tymczasem wkrótce, 21 sierpnia 1690 roku, generał Donat Heissler przegrał bitwę pod Zernest (Zărnești) w Siedmiogrodzie. Następnie, 8 października, Turcy odbili Belgrad. To spowodowało, że umowa mołdawsko-austriacka pozostała na papierze, a cesarz Leopold zgodził się na zajęcie Mołdawii przez króla polskiego, odmawiając mu jednak prawa do zajęcia Wołoszczyzny¹².

Przez ponad rok Jan III Sobieski przygotowywał nową wyprawę do Mołdawii. Nie spełniła się nadzieja na pomoc Rosji. W Moskwie poseł polski Jan Okrasa usłyszał odpowiedź odmowną z uzasadnieniem, że Polska nie udzieliła pomocy Rosji w czasie jej niedawnej kampanii krymskiej.

Ostatnia mołdawska kampania Jana III Sobieskiego nastąpiła jesienią 1691 roku. Większa część północnej Mołdawii znalazła się pod kontrolą wojsk polskich. Było to jednak za mało. Próby zdobycia Benderu zakończyły się niepowodzeniem. Gospodar mołdawski nie przyłączył się do Sobieskiego i w swym liście z 2 października 1691 roku prosił króla polskiego, aby nie rujnował kraju i powrócił do Polski¹³. Walki toczyły się ze zmiennym powodzeniem¹⁴. Ostatecznie wobec głodu i zbliżającej się zimy król zdecydował się na odwrót do Polski. Pozostawił garnizony w sześciu miastach (Neamț, Botoșani, Țirgu-Frumos, Cîmpulung, Suceava, Soroka) z nadzieją powrotu wiosną 1692 roku. Niepowodzenie kampanii Sobieskiego w 1691 roku zbiegło się ze straceniem przez hospodara Konstantyna Cantemira przywódców propolskiego stronnictwa w Mołdawii – braci Weliczki i Mirona Costinów.

Mimo zamiarów Jan III Sobieski do Mołdawii już nie powrócił. Wkrótce w marcu 1693 roku zmarł będący w podeszłym wieku Konstanty Cantemir. Choć do końca życia pozostał wierny Porcie Ottomańskiej, nie udało mu się wyprzeć polskich garnizonów z terytorium Mołdawii. Nie udało się to także kolejnemu hospodarowi Konstantemu Duce (1693-1695).

Mimo niepowodzenia kampanii wojennych na Podolu i w Mołdawii przed Polską pojawiła się szansa na uzyskanie korzyści drogą polityczną. W końcu roku 1693 wielki wezyr Bozoglu Mustafa-pasza gotów był oddać Kamieniec Podolski w zamian za odstąpienie Polski od Świętej Ligi. Jednak Jan III Sobieski nie zgodził się na to. Później, wiosną 1694 roku, ambasador francuski w Turcji Chateneuf de Castagneres poradził nowemu wielkiemu wezyrowi Sürmeli Ali-paszy, aby odstąpił Polsce ziemie między Dniestrem a Prutem, włącznie z Chocimem i Czerniowcami¹⁵. Jednak żadna ze stron – ani polska, ani turecka nie przystała na tę propozycję.

¹¹ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. Tratat: 1857-1858*. Chișinău 1992, s. 245-246.

¹² E. Hurmuzaki, *Fragmente*, vol. III, s. 420-423, 411.

¹³ I. Corfus, *Documente privind istoria României culese din arhivele Poloniei. Sec. XVII*, București 1983, s. 329-332.

¹⁴ Pisał o tym król do podkanclerzego litewskiego Karola Radziwiłła – E. Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. II, vol. 3, f. 1, s. 229-230.

¹⁵ E. Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. I, vol. 1, s. 318-330.

W końcu XVII wieku rządy w Mołdawii przejął Antioch Cantemir. Nie był on tak bardzo przeciwny Polsce, jak jego ojciec. Zamyślał on o współpracy z Polską, nawet mimo śmierci Jana III Sobieskiego i toczącej się walki elekcyjnej. Na początku 1698 roku wysłał do nowego króla Augusta II poselstwo z zapewnieniem, że jeśli rozpocznie on wojnę z Turcją mołdawskie wojsko dołączy do polskiego¹⁶. August II obiecał bowiem swoim poddanym, że przywróci Polsce utracone przez nią terytoria, a nawet rozszerzy jej granice na Dunaju¹⁷.

Kłęska Turcji pod Zentą (11 września 1697 r.) i układ pokojowy w Rijswiku zmusiły Wysoką Portę do zgody na pokój. W czasie podpisywania układów pokojowych wojewoda poznański Stanisław Małachowski otrzymał pełnomocnictwo do przedstawienia interesów Polski. Nalegał on na to, ażeby Turcja ustąpiła z Ukrainy prawobrzeżnej, Mołdawii, Podola, Wołoszczyzny i Budziaku, ewakuowała Tatarów budziackich oraz przyznała bojarom rumuńskim prawo wyboru gospodarów w Jas-sach i Bukareszcie po uzyskaniu rekomendacji z Warszawy¹⁸.

Polskie żądania nie w pełni zostały spełnione. Zgodnie z porozumieniem podpisanym 16 stycznia 1699 roku w Karłowicach, Porta oddała Polsce prawobrzeżną Ukrainę i Podole z Kamieńcem Podolskim. Polska w zamian obiecała ewakuację swoich garnizonów z północnej Mołdawii i wyrzeczenie się pretensji do tego kraju¹⁹.

Można powiedzieć, że podejmowane przez Polskę wysiłki na rzecz odzyskania utraconej pozycji w Europie Południowo-Wschodniej skończyły się połowicznym sukcesem. Stało się tak po pierwsze z powodu wewnętrznej sytuacji państwa polsko-litewskiego, po drugie zaś z powodu trudnej sytuacji międzynarodowej w drugiej połowie XVII wieku. Przysługa uczyniona przez Jana III Sobieskiego i Polskę imperium habsburskiemu i całemu chrześcijaństwu nie została doceniona. Zaledwie 100 lat później, w 1772 roku Austria, Rosja i Prusy dokonały rozbioru Polski. To samo czekało księstwo mołdawskie. W 1775 roku Turcja oddała Austrii część północnej Mołdawii – Bukowinę, a w 1812 roku musiała oddać Rosji wschodnią część księstwa – ziemie między Prutem a Dniestrem. W ten sposób w kwestii wschodniej pojawił się kolejny element – Besarabia.

THE PRINCIPALITY OF MOLDAVIA IN THE FOREIGN POLICY OF POLAND FROM THE VICTORY AT VIENNA UNTIL THE KARŁOWICE PEACE (1683-1699)

Summary

The victory of the Polish army near Vienna in 1683 and the creation of Sacred League in spring 1684 allowed Jan Sobieski, the King of Poland to return to take up the political and military projects of Jan Zamojski and Stanisław Żółkiewski – to reestablish the authority and the influence of Poland in

¹⁶ I. Eremia, *Țara Moldovei*, s. 142.

¹⁷ E. Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. II, vol. 3, f. 1, s. 234.

¹⁸ V. Ciobanu, *Românii în politica Est-Central Europeană (1648-1711)*. Iași 1997, s. 115

¹⁹ E. Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. II, vol. 3, f. 1, s. 235-236.

Central and Southeast Europe. The Turks, to avoid a situation provoked by Moldavian Principe Gasspar Grazziani in 1620, nominated as Principe of Moldova one of their supporter – Constantin Cantemir (1685-1693).

Constantin Cantemir refused to cooperate and to help the Polish King. The Moldavian prince twice resisted Polish efforts at military interventions in 1686 and 1691. In the same time, Constantin Cantemir signed a treaty with the Habsburg Emperor Leopold I, which was unprofitable for Warsaw.

The death of king Jan Zamojski and the struggle for the Polish crown affected political life in Moldova. The son of Constantin Cantemir – Antioch Cantemir (1696-1700) tried to be pulled together to Poland. However, in the end of the *Karlovits peace treaty* was broken with the plans of Moldavian prince. According to the *Karlovits peace treaty* 1699, Moldavia was to keep the status of a vassal to the Ottoman Empire. Poland claimed to itself a part of the Ukraine and Podolia, having evacuated Polish army from the territory of the Moldavian Principality.